

Відповідальність батьків щодо навчання дитини з особливими освітніми потребами

Згідно чинного законодавства, батьки (або особи, які їх замінюють) є відповідальними за освіту дитини. Так, у Сімейному кодексі України (ст. 150, п.2) зазначається, що батьки зобов'язані «піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток» та «забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя» (ст. 150, п.3).

У Законі України «Про освіту» вказано про відповідальність батьків за здобуття дітьми дошкільної освіти (ст. 11 п.3, ст. 55 пп.2, 4), а також про те, що батьки зобов'язані сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання, дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, створювати належні умови для розвитку їх природних задатків, нахилів та здібностей (ЗУ «Про дошкільну освіту» ст. 8, п. 3; ст. 36 п.2).

Закон України «Про дошкільну освіту», передбачає, що батьки несуть відповідальність перед суспільством і державою за здобуття дітьми дошкільної освіти (ст. 9 п.4), за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності (ст.8 п.3). Закон також застерігає, що «відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі» (ст.8 п.2). Закон України «Про загальну середню освіту» також говорить про відповідальність батьків – у здобуванні дитиною загальної середньої освіти згідно стандартів (ст.6 п.5, ст. 29 п.2).

Разом з декларацією обов'язків батьків щодо освіти і розвитку дітей у законодавстві вказується на гарантії держави щодо забезпечення права дитини на належне батьківське виховання, яке забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

У разі виявлення фахівцями закладу дошкільної освіти або закладу загальної середньої освіти у дитини труднощів у засвоєнні Базового компоненту дошкільної освіти, або стандарту загальної середньої освіти, вони зобов'язані повідомити про це батьків, оскільки у разі навчання дитини у закладі освіти, його фахівці розділяють з батьками відповідальність за дотримуваття рівня якості освіти (ЗУ «Про дошкільну освіту», ст.8 п.4, ЗУ «Про загальну середню освіту», ст.33 п.1).

Для визначення статусу дитини, яка має труднощі у засвоєнні програми, як дитини з особливими освітніми потребами, а також для організації психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги і побудови її подальшого освітнього маршруту в умовах інклюзивного навчання за

Законом України «Про освіту» батьки повинні звернутися до Інклюзивного ресурсного центру для отримання комплексної оцінки розвитку дитини і визначення її статусу (ЗУ «Про освіту», ст.20, п.4, Положення про ІРЦ). Таким чином, законодавчо забезпечено захист права дитини з особливими освітніми потребами на освіту.

Проте не поодинокі випадки, коли батьки відмовляються проходити комплексну оцінку розвитку дитини в умовах Інклюзивного ресурсного центру.

Потрібно зазначити, що Законом України «Про охорону дитинства», дитина має право на достатній життєвий рівень (ст. 8), і батьки несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України. Якщо батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків (у даному випадку – обов'язків щодо забезпечення дитини дошкільною та загальною середньою освітою, і їх перешкоджання вивченню причин відставання і відмова звертатися за комплексною оцінкою розвитку дитини в ІРЦ, що призводить до того, що дитина не може отримати повноцінну освіту) це надає дитині статус «дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах» (ст. 1 абз. 9). І цей статус тягне за собою проведення низки заходів (соціальне інспектування, соціальна профілактика, згідно Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», ст.1, а також Закону України «Про охорону дитинства», ст.4 – про встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.)

Згідно Ст. 35. ЗУ «Про охорону дитинства», особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Таким чином, *відмова батьків дитини, яка, за оцінкою фахівців ЗДО, відстає у розвитку, не виконує вимоги Базового компоненту дошкільної освіти і потребує психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги, звернутися в ІРЦ за комплексною оцінкою розвитку дитини, вони створюють для дитини складні життєві обставини. Їх бездіяльність порушує права дитини на освіту, достатній життєвий рівень, а також призводить до того, що заклад освіти може звернутися до служби у справах дітей за допомогою у захисті прав дитини.*

Посилання на закони України

Сімейний кодекс України (Документ 2947-14, чинний, поточна редакція від 20.01.2018)

Стаття 150. *Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини*

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 152. *Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання*

1. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

2. Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.

3. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Закон України «Про освіту» (Документ 2145-19, чинний, поточна редакція від 05.09.2017)

Стаття 11. *Дошкільна освіта.*

1. Метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок.

2. Діти старшого дошкільного віку обов'язково охоплюються дошкільною освітою відповідно до стандарту дошкільної освіти.

3. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти несуть батьки.

4. Батьки самостійно обирають способи та форми, якими забезпечують реалізацію права дітей на дошкільну освіту.

Стаття 12. *Повна загальна середня освіта*

2. Повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і здобувається в інституційних або індивідуальних формах, визначених законодавством, як правило, в закладах освіти.

Стаття 20. *Інклюзивне навчання*

1. Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку.

2. Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

3. Особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання.

4. Особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Психолого-педагогічні послуги - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку

та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) - це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

5. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

Психолого-педагогічний супровід - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

6. Будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами.

7. Проектування, будівництво та реконструкція будівель, споруд, приміщень закладів освіти здійснюються з урахуванням принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування.

Стаття 55. *Права та обов'язки батьків здобувачів освіти*

3. Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

абз.1 виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;

абз.2 сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання;

абз.3 поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;

абз.4 дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;

абз.5 формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;

4. Держава надає батькам здобувачів освіти допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань, а суб'єкти освітньої діяльності мають враховувати відповідні переконання

Закон України «Про дошкільну освіту» 2628-14, чинний, поточна редакція від 28.09.2017

Стаття 8. Роль сім'ї у дошкільній освіті 1. Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

2. Відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі.

3. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

Стаття 9. Здобуття дошкільної освіти

2. Здобуття дошкільної освіти в закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності має забезпечити виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

4. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти покладається на їхніх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, - на осіб, які їх замінюють, та на навчальні заклади, де вони утримуються.

Стаття 27. Учасники освітнього процесу

абз.5 батьки або особи, які їх замінюють

Стаття 33. Соціальний захист дітей дошкільного віку

під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу.

5. Інші права та обов'язки батьків здобувачів освіти можуть встановлюватися законодавством, установчими документами закладу освіти і договором про надання освітніх послуг (за наявності).

Стаття 78. Фінансування системи освіти

9. Держава здійснює фінансування освіти осіб з особливими освітніми потребами за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом передачі визначеного для таких осіб обсягу коштів закладу освіти, який обрала особа з особливими освітніми потребами та її батьки.

1. Держава забезпечує соціальний захист, підтримку дітей дошкільного віку, особливо дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, а також дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей.

Стаття 36. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

абз.5 бути на громадських засадах асистентом дитини з особливими освітніми потребами або визначити особу, яка виконуватиме обов'язки асистента дитини

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

абз.2 забезпечувати умови для здобуття дітьми старшого дошкільного віку дошкільної освіти за будь-якою формою;

абз.3 постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних задатків, нахилів та здібностей;

абз.4 поважати гідність дитини;

абз.5 виховувати у дитини працелюбність, шанобливе ставлення до старших за віком, державної мови, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв.

Закон України «Про загальну середню освіту» Документ 651-14, чинний, редакція від 28.09.2017

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам державних стандартів загальної середньої освіти.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, - на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

визбирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;

приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності закладу загальної середньої освіти;

обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладів загальної середньої освіти;

звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;

захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;

постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;

поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної, регіональних мов або мов меншин і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;

Закон України «Про охорону дитинства» Документ 2402-14, чинний, редакція від 20.01.2018

Стаття 1. Визначення термінів

Абз. 3. забезпечення найкращих інтересів дитини - дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити;

абз. 5. охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав;

абз. 9. дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, - дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини;

абз. 12. дитина з інвалідністю - дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту;

Стаття 4. Система заходів щодо охорони дитинства

абз.2 забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності;

абз.4 встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

Стаття 8. Право на достатній життєвий рівень

абз.2 Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

Стаття 19. Право на освіту

абз 7. Для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечує навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах

за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах.

абз. 8. Діти з інвалідністю та особи з інвалідністю з дитинства, які перебувають у реабілітаційних закладах, закладах та установах, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, місцевих державних адміністрацій, мають право на здобуття освіти за індивідуальними навчальними програмами, які узгоджуються з індивідуальними програмами реабілітації дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства.

Стаття 23¹. Захист прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

абз. 1. Усі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги.

абз. 2. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в процесі своєї професійної діяльності здійснюють заходи з виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надають їм комплекс послуг у межах повноважень, визначених законодавством, інформують інших суб'єктів, органи опіки та піклування в разі необхідності здійснення комплексних заходів щодо захисту прав та інтересів дитини та надання підтримки батькам чи притягнення їх до відповідальності. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю забезпечують ведення обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

абз. 4. Уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, зобов'язані в максимально короткий термін запропонувати сім'ї дитини комплекс послуг, спрямованих на мінімізацію чи повне подолання складних життєвих обставин, та сприяти поверненню дитини до батьків, інших законних представників.

Стаття 26. Захист прав дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

абз. 1. Дискримінація дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється.

абз. 3. Дітям з інвалідністю та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна допомога та здійснюється безоплатне протезування у відповідних державних і комунальних закладах охорони здоров'я, надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції.

Стаття 35. Відповідальність за порушення законодавства про охорону дитинства

Особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», чинний, редакція від 20.01.2018

<p>Стаття 1. <i>Визначення термінів</i></p> <p><i>абз.4 соціальне інспектування - система заходів, спрямованих на виявлення, здійснення аналізу, нагляду за умовами життєдіяльності сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, моральним, фізичним і психічним станом дітей та молоді, оцінку їх потреб, контроль за дотриманням державних стандартів і нормативів у сфері соціальної роботи;</i></p> <p><i>абз.6 соціальна профілактика - вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді,</i></p>	<p><i>аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді;</i></p> <p>Стаття 3. <i>Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю</i></p> <p><i>центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей.</i></p>
---	---

Згідно Закону України «Про освіту» - батьки дитини з особливими освітніми потребами є учасниками освітнього процесу.

Якщо педагогічні працівники змушені проводити засідання без батьків дитини з особливими освітніми потребами, необхідно письмово фіксувати, яких заходів було вжито для забезпечення їхньої присутності. Зокрема, рекомендується вести перелік телефонних; записувати час дзвінка, хто телефонував та з яким результатом; варто зберігати копії всіх листів і повідомлень, направлених батькам з приводу розроблення Індивідуальної програми розвитку, зі стислим описом відповідей. Якщо не вдається зв'язатися з батьками, або вони не відповідають на надіслані додому листи й повідомлення, ретельно занотуйте дані про візити додому із зазначенням дати, часу, відповідальної особи та підсумків будь-яких розмов стосовно майбутнього засідання.

У випадку відмови батьків брати участь у освітньому процесі дитини з особливими освітніми потребами адміністрація може (і повинна, згідно **Законодавства**) повідомити соціальні служби про ухиляння батьків від своїх обов'язків.

Огляд підготовлено
Кандидатом психологічних наук,
Старшим науковим співробітником
відділу інклюзивного навчання
Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
Компанець Н.М.